

วิทยานิพนธ์นี้เริ่มขึ้นจากความสนใจของผู้เขียนต่อ "สำนักทางประวัติศาสตร์" และผลจากการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสำนักทางประวัติศาสตร์ในสังคมไทยก็ได้พบว่า ความเปลี่ยนแปลงของสำนักทางประวัติศาสตร์ในระยะตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึง พ.ศ. 2475 เป็นพลังทางภูมิปัญญาที่สำคัญที่ผลักดันให้คนบางกลุ่ม "กระทำการ" เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม ซึ่งยังผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญขึ้นในสังคมไทยในช่วงดังกล่าว คือ การเกิดรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย และการเปลี่ยนระบอบการปกครอง พ.ศ. 2475

ข้อเสนอที่สำคัญของวิทยานิพนธ์นี้ก็คือ ความเปลี่ยนแปลงของสำนักทางประวัติศาสตร์เป็นพลังทางภูมิปัญญาที่มีความสำคัญอย่างสูงในการทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย ในการวิจัยได้คำนึงถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ในสังคมที่ส่งผลให้สำนักทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนเปลี่ยนแปลงไป และแสดงให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงของสำนักทางประวัติศาสตร์ในชุมชนชั้นนำตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นพลังผลักดันให้คนกลุ่มนี้ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำ ดำเนินการต่าง ๆ เพื่อสถาปนารัฐธรรมนูญประชาธิปไตยขึ้น และภายในรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยนี้ ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงของสำนักทางประวัติศาสตร์ในหมู่สามัญชนบางพวก ซึ่งผลักดันให้คนกลุ่มนี้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองใน พ.ศ. 2475

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสำนักทางประวัติศาสตร์ที่มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยนี้ เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีกแนวทางหนึ่ง กล่าวคือ การศึกษาประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาโดยทั่วไปมักจะมุ่งแสดงให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงของสังคมส่งผลให้ความคิดของคนเปลี่ยนแปลง แต่ในที่นี้มุ่งแสดงให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงของความคิดหรือความสำนึกทำให้สังคมเปลี่ยนแปลง เนื่องจากความคิดหรือความสำนึกมีผลทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ อย่างไรก็ตามวิทยานิพนธ์นี้มีไต่ละเลยบริบททางสังคมที่มีผลต่อภูมิปัญญา เพราะความเปลี่ยนแปลงทางความคิดหรือความสำนึกของมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลง

ของสังคม การอธิบายความเปลี่ยนแปลงทางความคิดหรือความสำนึกจึงมีอาจเน้นที่
 อัจฉริยภาพของบุคคลเท่านั้น ท้องพิจารณาถึงอิทธิพลจากความเปลี่ยนแปลงของสังคม
 ค้ำ ในทางกลับกันถ้าอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เน้นเฉพาะปัจจัยระดับ
 โครงสร้าง ไม่ปรากฏ "มนุษย์" อยู่เลยนั้น ก็อาจจะเป็นการมองข้ามหรือละเลย
 บทบาทของ "มนุษย์" ที่มีผลต่อกระบวนการทางประวัติศาสตร์ไป¹

การอธิบายการเกิดรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่เดิมมักกล่าวว่าเกิดจาก
 อัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมองการณ์ไกล จึงทรง
 ดำเนินการปฏิรูปการปกครองและรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง เพื่อให้สามารถค้ำ
 ทานการขยายอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก ขณะเดียวกันก็มักจะกล่าวว่าการปฏิรูป
 การปกครองนี้ดำเนินไปโดยการรับอิทธิพลทางเทคโนโลยีด้านการสื่อสารคมนาคมและ
 รูปแบบการปกครองอาณานิคมของตะวันตก ทั้งนี้โดยมิได้คำนึงถึงพลังทางภูมิปัญญาที่
 อยู่เบื้องหลัง วิทยานิพนธ์นี้เสนอคำอธิบายใหม่ว่า การเกิดรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์
 เป็นผลมาจากการเกิดสำนึกทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ในหมู่ชนชั้นนำซึ่งเป็นผลมาจาก
 ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ทำให้ชนชั้นนำมีความคิดทางเวลาแบบ
 ใหม่และมีความคิดใหม่เกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ สำนึกทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ในหมู่
 ชนชั้นนำนี้ เป็นความสำนึกที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีศักยภาพและมีพันธกิจในการ
 ทำให้วิถีของประวัติศาสตร์ไทยดำเนินไปสู่ความก้าวหน้า ซึ่งการที่จะกำหนดวิถีของ

¹ ในวงการการศึกษาประวัติศาสตร์มีการถกเถียงเกี่ยวกับประเด็นนี้อยู่เสมอ
 ที่สำคัญคือมีการโต้แย้งต่อการที่นักประวัติศาสตร์บางคนหรือบางสำนักไม่ให้ความสำคัญ
 แก่ "มนุษย์" แม้แต่ในหมู่ผู้ศึกษาทฤษฎีมาร์กซิสต์ก็ยังมีผู้พยายามหาข้อโต้แย้งกับ
 ความคิดทางทฤษฎีเดิมที่ไม่ให้ความสำคัญแก่ "The Role of Individual in
 History" ไปรคฤ Ralph Miliband "Political Action, Determinism
 and Contingency" in Class Power and State Power (London:
 Verso, 1989), pp. 131-154.

ประวัติศาสตร์ให้ค่าเป็นไปสู่ความก้าวหน้าได้นี้ พระมหากษัตริย์จะต้องทรงมีพระราชอำนาจอย่างแท้จริงมีชื่อมีแต่เพียงในนาม พระองค์จึงทรงพยายามรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ทั้งนี้โดยอาศัยความเอื้ออำนาจของสถานการณ์ภายในสังคมไทย

สำหรับการอธิบายการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แต่เดิมมักอธิบายว่าเกิดจากอิทธิพลของแนวความคิดทางการเมืองจากตะวันตกที่มีต่อชนชั้นนำรุ่นใหม่ซึ่งได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก โดยเฉพาะประเทศฝรั่งเศส วิทยานิพนธ์นี้พยายามแสดงให้เห็นว่า ในสังคมไทยเองภายใต้พลวัติภายในของรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสามัญชนกลุ่มหนึ่งซึ่งได้แก่ข้าราชการและราษฎรบางส่วนได้เกิดความรู้สึกในศักยภาพของตนและสำนึกเชิงปัจเจกชน ดังนั้นจึงมีความสำนึกทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ว่าสามัญชนมีส่วนในการกำหนดวิถีของประวัติศาสตร์ และบางคนถึงกับเกิดความรู้สึกว่าสามัญชนเป็นผู้กำหนดวิถีแห่งประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง สำนึกทางประวัติศาสตร์นี้เป็นพลังผลักดันให้ข้าราชการส่วนหนึ่งดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อให้อำนาจเปลี่ยนมาอยู่ในมือของสามัญชน ซึ่งจะทำให้สามัญชนสามารถกำหนดวิถีของประวัติศาสตร์ให้ดำเนินไปในทิศทางที่สามัญชนต้องการ

อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าผู้ที่มีความสำนึกว่าสามัญชนทั้งหมดเป็นผู้กำหนดวิถีแห่งประวัติศาสตร์อย่างแท้จริงนั้นมีจำนวนน้อยมาก วิทยานิพนธ์นี้จะชี้ให้เห็นเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ทำให้สำนึกทางประวัติศาสตร์อีกกระแสหนึ่งเกิดขึ้นและมีอิทธิพลอย่างสูงสืบต่อมา นั่นคือสำนึกที่ว่า "มหาบุรุษ" เป็นผู้กำหนดวิถีแห่งประวัติศาสตร์ มหาบุรุษนี้อาจมีชาติกำเนิดเป็นสามัญชน ไม่จำเป็นต้องเป็นพระมหากษัตริย์แต่อย่างใด

ข้อเสนอที่สำคัญของวิทยานิพนธ์ที่กล่าวมานั้น เป็นความต้องการที่จะทำให้ "ปัญหาประวัติศาสตร์" สองประการมีความชัดเจนเข้าใจได้มากยิ่งขึ้น ปัญหาประการแรก คือ การรับรู้ประวัติศาสตร์ส่งผลหรือมีความสัมพันธ์กับความรู้สึกนึกคิด หรือความสำนึกของคนในสังคมไทยอย่างไร ซึ่งปัญหานี้มักจะถูกละเลยหรืออธิบายสรุปแบบง่าย ๆ ดังที่จะถกเถียงไว้ในบทที่ 2 และ 3 ความพยายามที่จะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ประวัติศาสตร์กับความรู้สึกนึกคิดหรือความสำนึกของคนในสังคมไทยนั้น จำเป็นที่จะต้องศึกษาถึงการก่อตัวของการรับรู้ประวัติศาสตร์อันถือได้ว่าเป็นการรับรู้ประวัติศาสตร์ในรูปแบบที่เข้าใจกันในปัจจุบันซึ่งมีองค์ประกอบทาง

ความคิดที่เปลี่ยนแปลงมาหลายประการด้วยกัน จากการศึกษาการก่อตัวของการรับรู้ประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นมานั้นมิได้เป็นเพียงการรับเอาองค์ความรู้หรือวิธีการจากตะวันตก หากแต่เป็นการปรับเปลี่ยนมิตិความเข้าใจในมนุษย์และสังคมที่เดียว (ดังจะกล่าวละเอียดต่อไป) และประการสำคัญคือการรับรู้ประวัติศาสตร์เช่นนี้ได้ทำให้คนเกิดความสำนึกทางประวัติศาสตร์ขึ้นมา สำนักทางประวัติศาสตร์นี้มีลักษณะของการคาดคะเน (Speculative) ที่มีผลต่อการกระทำทางสังคมของมนุษย์มากที่สุด เพราะทำให้ตระหนักว่าสังคมเปลี่ยนแปลงหรือไม่ ถ้าเปลี่ยนแปลงใครเป็นผู้กำหนดหรือกระทำ ผู้ที่มีความสำนึกว่าตนสามารถที่ เป็นผู้กระทำหรือกำหนดวิธีแห่งประวัติศาสตร์ได้ ย่อมกระทำการต่าง ๆ เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมไปในวิถีทางที่ตนเห็นว่าดี หรืออย่างน้อยก็เป็นผู้สนับสนุนหรือยอมรับการเป็นผู้กำหนดหรือกระทำของผู้ที่ตนเห็นว่า เป็นผู้กำหนดวิธีแห่งประวัติศาสตร์

ความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ประวัติศาสตร์กับความรู้สึกนึกคิดหรือความสำนึกของคนในสังคม แม้ว่าจะมีความสำคัญในตัวของมันเอง แต่จุดเน้นอีกประการหนึ่งของวิทยานิพนธ์นี้ คือปัญหาประวัติศาสตร์ประการที่สอง อันได้แก่การอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสำนักทางประวัติศาสตร์ และแสดงให้เห็นว่าสำนักทางประวัติศาสตร์เป็นอุดมการณ์ที่มีพลังในการกำหนดพฤติกรรมทางสังคมของคนในสังคม อันทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมไทย โดยมีมุ่งอธิบายการเกิดรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์และการเปลี่ยนระบอบการปกครอง พ.ศ. 2475 จากแง่มุมที่เป็นผลมาจากพลังผลักดันทางภูมิปัญญาคือสำนักทางประวัติศาสตร์นี้ อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่า สำนักทางประวัติศาสตร์เป็นพลังผลักดันทางภูมิปัญญาเพียงอย่างเดียวที่มีผลต่อพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ แต่อาจจะกล่าวได้ว่าสำนักทางประวัติศาสตร์มีความสัมพันธ์กับภูมิปัญญาค้นอื่น ๆ ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และในอีกด้านหนึ่งสำนักทางประวัติศาสตร์นี้ก็ถูกหล่อหลอมมาจากแนวความคิดอื่น ๆ เหล่านี้

สำหรับการอธิบายการเกิดรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์และการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง พ.ศ. 2475 ในที่นี้จะอธิบายจากแง่มุมที่เป็นผลมาจากพลังผลักดันทางภูมิปัญญา คือสำนักทางประวัติศาสตร์ แต่มิได้หมายความว่าปัจจัยอื่น ๆ จะไม่มีส่วนในการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ทั้งสองครั้งนี้ วิทยานิพนธ์นี้มิได้เน้นที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ที่นำไปสู่การเกิดรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์และการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง พ.ศ. 2475 แต่มีจุดเน้นอยู่ที่การแสดงให้เห็นถึงพลังของสำนักทางประวัติศาสตร์ว่ามีพลังในการผลักดันให้มนุษย์กระทำการทางสังคมภายใต้เงื่อนไขสถานะแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของเขา และสำนักทางประวัติศาสตร์นี้คืออุดมการณ์ที่เป็นกรอบโครงของพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ แม้แต่การกระทำทางการเมืองและความขัดแย้งทางการเมืองหรือความขัดแย้งเกี่ยวกับผลประโยชน์ส่วนตัวและส่วนรวม ก็ดำเนินไปภายใต้กรอบโครงของสำนักทางประวัติศาสตร์ด้วย

วิทยานิพนธ์นี้ใช้ระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ (Historical Methodology) และแนวพินิจทางประวัติศาสตร์ (Historical approach) ในการตรวจสอบและประเมินคุณค่าของหลักฐาน และการสร้างคำอธิบายที่มีลักษณะพลวัต (Dynamic) มีความสอดคล้องกลมกลืน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนว่าสำนักทางประวัติศาสตร์ของคนในสังคมไทยในระยะตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึง พ.ศ. 2475 มีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร และความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในสังคมไทยในช่วงเวลาดังกล่าวอย่างไร วิทยานิพนธ์นี้เป็นเรื่องที่มีความเป็นนามธรรมสูง การตีความหลักฐานเสี่ยงต่อความผิดพลาดค่อนข้างมาก ต้องคำนึงถึงบริบททางภูมิปัญญาของหลักฐานมากเป็นพิเศษ นอกจากนี้แม้ว่าจุดเน้นของวิทยานิพนธ์จะอยู่ที่สำนักทางประวัติศาสตร์ การเกิดรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์และการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง พ.ศ. 2475 แต่นอกจากจะต้องสร้างคำอธิบายใหม่เกี่ยวกับเรื่องสำคัญดังกล่าวนี้โดยตรงแล้ว ยังต้องพิจารณาประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อมอย่างกว้างขวาง เพื่อให้คำอธิบายมีความละเอียดอ่อนเท่าที่จะเป็นไปได้ด้วยซ้ำอีกด้วยเกี่ยวกับเวลาในการทำวิทยานิพนธ์ ความรู้ความสามารถของผู้เขียน และองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยที่มีอยู่ในปัจจุบัน

ทำให้วิทยานิพนธ์นี้ยังไม่สามารถบรรลุเป้าหมายข้างต้นได้อย่างสมบูรณ์เท่าที่ควร
แต่อย่างน้อยที่น่าจะทำให้เราใจสังคมไทยได้มากขึ้น และคงจะช่วยให้มองเห็น
ช่องทางในการอธิบายปัญหาประวัติศาสตร์อื่น ๆ ได้ชัดเจนมากขึ้น

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย